

БОБУХ

Ірина Миколаївна — доктор економічних наук, в.о. завідувача відділу економічного зростання та структурних змін в економіці ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ ТА ІНКЛЮЗИВНИЙ РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ: ОСВІТНЬО-НАУКОВІ ЧИННИКИ

Шановні учасники Загальних зборів!

У сучасному світі спостерігається зміщення акцентів від прагнення досягти високих темпів економічного зростання як такого до інклюзивного і сталого розвитку економіки, людського розвитку та людського капіталу.

Що таке людський капітал і як здійснюють його оцінку? Людський капітал є частиною людського потенціалу, залученою у процес виробництва з метою створення нової вартості та отримання доходу, а людський потенціал — загальний обсяг людських ресурсів, що характеризується набутими знаннями, здібностями, станом здоров'я та доступом до інформаційних ресурсів (він включає людський капітал та некапіталізовану (незадіяну у виробничому процесі) частину потенціалу).

Людський потенціал і, відповідно, людський капітал є ключовою складовою національного багатства, а отже, вони є показниками, комплементарними до ВВП. Однак це інший, порівняно з ВВП, вимір успішності розвитку країни. За оцінками Світового банку, в Україні обсяг людського капіталу в 2014 р. (за розрахунками 2018 р.) становив \$858 млрд, зменшившись з 2010 р. на \$28 млрд (рис. 1). Людський капітал обчислюється як теперішня вартість майбутніх доходів робочої сили. Це враховує освіту і навички, досвід, а також імовірність залучення до економічної діяльності робочої сили різного віку.

За обсягом людського капіталу на одну особу Україна перебуває на 91-му місці зі 141 країни світу. При цьому слід зауважити, що в розвинених країнах світу людський капітал становить лівову частку (60–70 %) національного багатства, тоді як в Україні — лише 34%. Хоча протягом 2010–2014 рр. частка людського капіталу в Україні дещо зросла (з 31 % до 34 %), спостерігається парадокс: зростання супроводжується зниженням і без того надто низької доходності людського капіталу — за

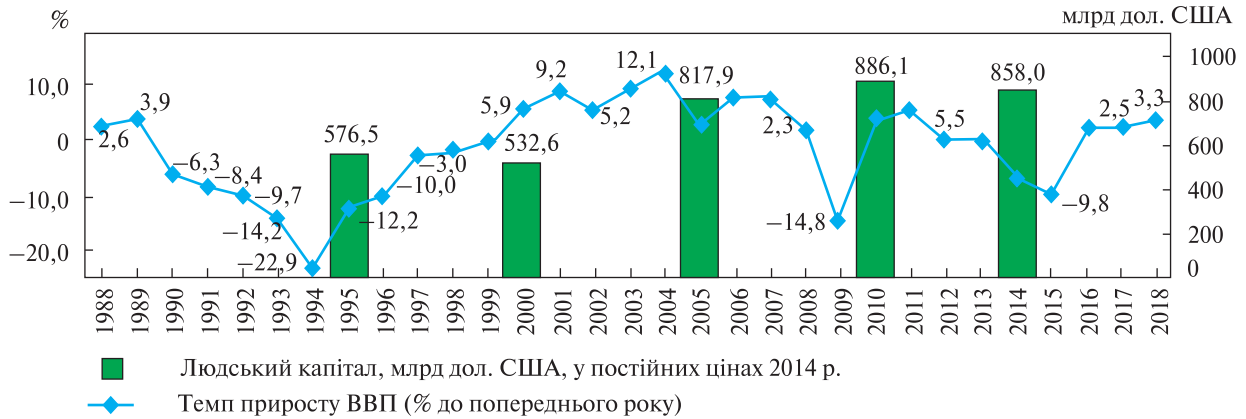

Рис. 1. Темпи приросту (зниження) ВВП і обсяги людського капіталу в Україні

цей період частка фонду оплати праці у ВВП України зменшилася з 48% до 39,2% (для порівняння: в країнах ЄС, США, Японії вона становить 68–76%).

Україна посідає перше місце у списку найбідніших країн Європи з добробутом середнього дорослого \$1,563 тис. (дані рейтингу Credit Suisse Research Institute за 2018 р.). Лідером рейтингу є Ісландія, в якій середній статок дорослого перевищує \$550 тис. Однак ще більше значення, ніж загальні обсяги добробуту, має нерівність його розподілу. В Україні наявна парадоксальна ситуація: тоді як індекс Джині за доходами є одним з найнижчих у світі (25%), індекс Джині за добробутом — найвищий у світі (95,5%)! Медіана добробуту одного дорослого в Україні дорівнює \$40, але аналітики нарахували 135 людей, статки яких перевищують \$50 млн. Створюється замкнене коло перетікання нерівності: нерівність у доходах переходить у нерівність багатства, освітню нерівність, нерівність у стані здоров'я, нерівність на ринку праці, що знов зумовлює нерівність у доходах.

Досить цікавим є і гендерний розподіл наявного людського капіталу. Якщо в середньому в світі 61% людського капіталу належить чоловікам, а 39% — жінкам, то в групі країн з доходами, нижчими за середні, до яких належить і Україна, цей показник становить відповідно 70% і 30%.

У світових рейтингах за обсягами валового національного доходу на одну особу Україна займає ще гіршу позицію, ніж за індексом людського розвитку (рис. 2). Це означає, що в ході соціально-економічних трансформацій в Україні не забезпечено повномасштабної «включеності» людини в процес економічного життя. У логічній моделі людина перебуває поза межами процесів, де ключову роль відіграє інституційна складова, побудована не на принципах інклюзивності, а на принципах екстрактивності. Людина при цьому не відчуває себе повноправним учасником процесу.

Для досягнення збалансованого людського розвитку в Україні необхідно забезпечити перехід від екстрактивних до інклюзивних інститутів. Екстрактивні інститути спричиняють

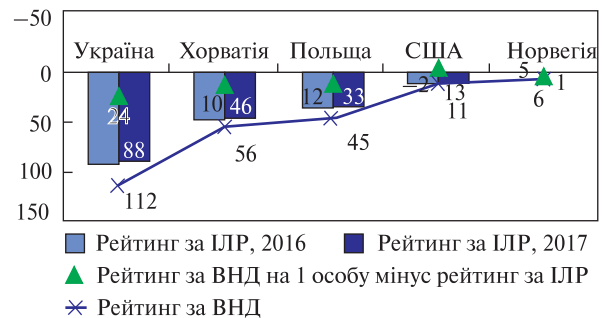

Рис. 2. Співвідношення рейтингу за індексом людського розвитку та рейтингу за обсягами валового національного доходу на одну особу

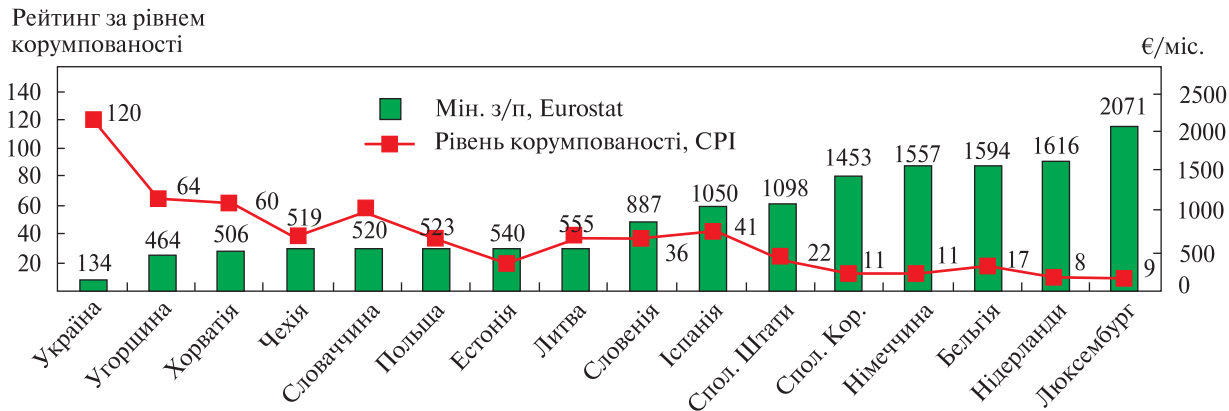

Рис. 3. Мінімальна заробітна плата (права шкала) та рівень коруптованості (ліва шкала) в Україні та країнах ЄС, 2018–2019 рр.

економічну стагнацію, нерівність добробуту, зумовлюють необмеженість влади і збагачення однієї групи за рахунок решти суспільства. Замість правила *rule of law* (верховенство права) діє правило *rule by law* (управління за законом), коли закони приймаються з урахуванням потреб обмеженої кількості людей (в економіці це може набувати таких форм, як дотації потрібним підприємствам чи секторам; обмеження кредитування широких верств населення для започаткування власного бізнесу; нерівні правила оподаткування тощо). Екстрактивні інститути не створюють стимулів, потрібних для того, щоб люди заощаджували, інвестували і створювали інновації. Щоб бути *інклюзивними*, економічні інститути мають захоплювати великі маси людей до участі в економічній діяльності, шанувати приватну власність та спиратися на неупереджену систему права, тобто для всіх членів суспільства мають діяти однакові правила. Одним з найважливіших чинників розвитку інклюзивних інститутів є освічена робоча сила і розвиток наукової сфери, що врешті-решт веде до зміцнення демократії і вдосконалення її інститутів.

Концепція інклюзивного розвитку передбачає більш ефективну «включеність» людей в економічну діяльність, внаслідок чого відбувається перетворення незадіяного людського потенціалу на людський капітал. Щоб досягти успішного інклюзивного зростання, урядам

країн важливо концентруватися на швидкому проведенні структурних реформ. А для забезпечення інклюзивного розвитку необхідно інвестувати в людський капітал, у тому числі в доступність освіти, гнучкість робочого ринку і гендерну рівність, посилюючи дію освітньо-наукових чинників, які відіграють ключову роль.

Серед основних бар'єрів на шляху створення передумов успішної реалізації освітньо-наукових чинників в Україні — низький рівень заробітної плати, високий рівень бюрократизації і коруптованості. Причому заробітна плата і рівень коруптованості пов'язані обернено пропорційною залежністю (рис. 3): чим меншим є рівень заробітної плати, тим більший спостерігається рівень коруптованості.

З метою посилення розвитку людського капіталу та забезпечення інклюзивного розвитку економіки необхідно здійснювати заходи з підвищення ефективності функціонування освітньо-наукової сфери. Питання освіти — це окрема велика розмова, а у науковій сфері необхідно:

1. Більше уваги приділяти популяризації науки задля налагодження взаємодії з суспільством, розвитку підприємництва на науковій основі, використовуючи для цього насамперед сучасні цифрові та комунікаційні технології.

2. Здійснити заходи щодо розбудови науково-технологічної інфраструктури з метою по-

силення ролі НАН України як частини стартап-екосистеми. Створити умови для формування на базі установ Академії закладів інфраструктури, які сприятимуть розвитку технологічного підприємництва та комерціалізації наукових результатів, їх успішнішої реалізації, заохочуватимуть молодь до науково-технічної діяльності.

3. Здійснити заходи щодо зміцнення міжнародного співробітництва у сфері поліпшення кількісних та якісних характеристик людського капіталу шляхом реалізації спільних проєктів, підвищення рівня наукової мобільності, забезпечення ефективного функціонування системи експертної оцінки проєктів задля підтримки впровадження передового досвіду та підвищення їх якості, а також з метою інтернаціоналізації української науки.

4. Закріпити за НАН України функції з визначення пріоритетів розвитку суспільства в рамках співробітництва з Національною радою з питань розвитку науки і технологій та іншими зацікавленими сторонами у рамках візії, на основі якої мають формуватися форсайти, прогнози, стратегії, цільові орієнтири розвитку науки і технологій з метою збалансованого розвитку людського капіталу.

5. Відповідно до цілей Угоди про Асоціацію з ЄС сприяти залученню України до Європейського дослідницького простору, підтримувати

реформування дослідних установ та реорганізацію системи управління науковою сферою, зокрема розвитком її науково-технічного потенціалу.

6. Здійснити заходи щодо зменшення витрат та підвищення ефективності адміністративного управління дослідженнями, забезпечувати більш гнучке та оперативне прийняття рішень з делегуванням розширених повноважень науковим підрозділам.

Важливо також зміцнити вектор формування цінностей у процесі розвитку освіти і науки в Україні на засадах глобальних Цілей сталого розвитку. З цією метою доцільно забезпечити спрямування діяльності НАН України на досягнення глобальних Цілей сталого розвитку, а також рекомендувати Президії, секціям, відділенням та установам НАН України, закладам вищої освіти визначити ключові Цілі сталого розвитку, в напрямі досягнення яких вони мають здійснювати наукову діяльність. Зокрема, на особливу увагу заслуговує Ціль 5 «Гендерна рівність та гідна праця», в рамках якої необхідно сприяти досягненню гендерного балансу, адже, за оцінками Глобального інституту МакКінзі, до 2025 р. світовий ВВП може зрости на \$12 трлн через подолання гендерної нерівності, а людський капітал — збільшитися на 18%.

Дякую за увагу!